

IDEA PROGRAM

A MAGYARORSZÁGI KISTÉRSÉGEK JÖVEDELEMTERMELŐ ÉS FINANSZÍROZÓ KÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA 1996 ÉS 2003 KÖZÖTT

2006. április

**Zsúgyel János
Miskolci Egyetem
Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet**

A kistérségek térnyerése a hazai területfejlesztési gyakorlatban

A kistérségek fogalma a magyar területfejlesztési gyakorlatban viszonylag rövid múltra tekinthet vissza, hiszen mindössze 1994. január elsején lépett hatályba a Központi Statisztikai Hivatal kistérségi besorolása, mely a magyarországi településeket 138 statisztikai kistérségbe osztotta be. A besorolás elsősorban a statisztikai adatgyűjtési szempontokat tükrözte, bár természetesen számot vetett a földrajzi, közigazgatási és gazdasági-társadalmi szempontokkal is. A statisztikai szempontok mellett azonban nem kevésbé jelentősek voltak az egyéb szempontok, melyek közül legjelentősebb az egyes településeknek a különféle támogatások elnyerésére irányuló törekvése volt. A települések természetesen azokba a kistérségekbe szerettek volna kerülni, ahol a legnagyobb eséllyel juthattak a különféle támogatásokhoz, s ezt a törekvésüket természetesen kellő intenzitással támasztották alá a különféle történelmi, gazdasági és egyéb szempontokkal. Így a kialakított kistérségi besorolást már három év múlva módosították és 150 statisztikai kistérséget alakítottak ki. Az így létrehozott rendszer 2003-ig változatlan formában létezett, majd a legutóbbi módosítást követően 168-ra növekedett a kistérségek száma. A kistérségekből egy kormányhatározatban rögzített mutatószám rendszer értékei alapján 95 került a kedvezményezett kistérségi kategóriába. A kedvezményezett kategórián belül különösen hátrányos helyzetű kistérségnek azt a 48 kistérséget tekintik, melyeknek a komplex mutatója nem éri el Budapest komplex mutatójának 60%-át.¹

A kistérségek fogalmának viszonylag kései megjelenése azonban nem jelenti az Európai Unió NUTS4 szintű régiójának tekintett területegység hagyományának hiányát a magyar közigazgatási és területfejlesztési gyakorlatban. A megyék és a települések közötti területi irányítási szint a járások formájában a kiegyezéstől egészen 1984-ig része volt a közigazgatásnak, s az ezt követő megszüntetésük is csak a cégtábla átfestésével járt, hiszen – a tervutasításos gazdasági és társadalomirányítási rendszerben amúgy is csak névleges járási választott testületek megszüntetését követően is - megmaradt a városkörnyéki igazgatás rendszere. A városkörnyéki igazgatás rendszere egyébként is a magyar regionalizmus haladó hagyományaiból táplálkozott. Erdei Ferenc a Szeged környéki városok és az alföldi tanyarendszer gazdaságának és társadalmának szociográfiai elemzésével rámutatott arra, hogy a régió kiegyensúlyozott fejlődése érdekében elengedhetetlen „a város-vidék ésszerű

---

¹ Kovács Flórián László: A kistérségek szerepe a területfejlesztésben. Területi Statisztika, 2004/5. p407-414

egybeszervezése, a kétoldalú viszonyok egyenrangú szabályozása”² Ezzel a haladó hagyománnyal kívánt számot vetni az 1996. évi területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvény, mely a kistérségeket, mint az egymással határos és funkcionális kapcsolatban lévő települések térségi identitással rendelkező összességeként határozta meg a kistérségeket. A helyi önkormányzatok társulásairól és együttműködéséről szóló 1997. évben alkotott törvény alapján egyre-másra alakultak az önkéntes önkormányzati társulások, s a 90-es években lebonyolított infrastrukturális beruházásokra alapozott térségfejlesztési politika eredményes lebonyolításának nélkülözhetetlen feltételét jelentették.

A kormányzati szándék jelenleg a statisztikai és az önkéntes kistérségi társulások integrációját ösztönzi. A kistérségi fejlesztési tanácsok önkéntes létrehozásának lehetősége pedig megteremti a kistérségi fejlesztési döntések társadalmi támogatásának és ellenőrzésének kereteit. Bár a jelenlegi folyamatok következményeként a korábban létrehozott, a statisztikai kistérségi határokkal konformitást nem mutató önkéntes kistérségi társulások felszámolása középtávon prognosztizálható, s ez a területfejlesztési intézményrendszer gyengülésével is jár, hosszabb távon a statisztikai kistérségeken alapuló, erős társadalmi háttérrel rendelkező kistérségi szint megteremtése hosszú távon nélkülözhetetlen kelléke lesz a hazai területfejlesztésnek.

A kistérségek gazdasági-társadalmi potenciáljának felmérésére irányuló vizsgálat

Jelen vizsgálat statisztikai módszerekkel kívánja felmérni a magyarországi kistérségek helyzetében az elmúlt évtizedben beállt változások természetét. Azt vizsgáltam meg, hogy egyes kiválasztott mutatószámok értékeinek alakulása alapján az egyes kistérségek mekkora gazdasági-társadalmi potenciállal rendelkeznek, s erőforrásaik és teljesítményeik alapján mennyiben képesek helyzetük javítása érdekében szükséges fejlesztésekhez az önerőt biztosítani. Az elemzésben hagyományos leíró statisztikai módszereket, döntően szórásanalízist alkalmaztam, illetve a vizsgált kistérség tipizálása érdekében a klaszterelemzést alkalmaztam. A kistérségekre vonatkozó megállapítások mellett lehetőség nyílt a megyei tendenciákra vonatkozó következtetések levonására.

---

² Erdei Ferenc: Város és vidék. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972. p444.

A vizsgálat során az 1996. és a 2003. évi, a Központi Statisztikai Hivatal területi statisztikai évkönyveiből a kistérségekre vonatkozó egyes kiválasztott adatokra támaszkodtam. Az 1996. évi adatokat tekintetem bázisidőszaknak, hiszen a 90-es évek első felét a rendszerváltozáshoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi transzformáció időszaka jellemezte, így 1996-ot jogosan tekinthetjük az „első békeévnak”, bár természetesen a gazdasági-társadalmi transzformáció korszaka ma sem tekinthető teljes körűen befejezettnek. Így a 2003. évi utolsó hozzáférhető év adataival összehasonlítva elvégezhető az a keresztmetszeti jellegű elemzés, amely csaknem egy teljes évtizedet átfogva érzékeltetni képes a megindult változások irányát és erejét. Az 1996. és 2003. közötti időszakban a kistérségek száma 138-ról 168-ra nőtt, s szinte valamennyi kistérségben volt a településekre vonatkozó módosulás, átsorolás. Ezeknek a változásoknak a hatásával az elemzés nem foglalkozott, bízva abban, hogy a levont következtetések és a megfigyelt tendenciák ennek figyelembe vételével is érvényesek maradnak. A kistérségek közül Budapest kistérség adatait nem vettem figyelembe, hiszen speciális helyzete miatt az összes többi kistérség adataival való összehasonlítás a következtetések jelentős torzulásához vezetett volna. Így az elemzés alapvetően a vidéki Magyarország kistérségeinek összehasonlítását végzi el, annak tudatában természetesen, hogy a vidéki kistérségek rendkívül eltérő jellege miatt a kistérségek közötti homogenitás még sokáig vágyálom marad. A kiválasztott mutatószámok értékeit a vizsgálat során a lakosság számmal súlyoztam, hogy a kistérségek rendkívül eltérő nagyságából eredő torzítást ki tudjam küszöbölni.

Rendkívüli nehézséget okozott a vizsgálat során, hogy a kistérségi adatgyűjtési rendszer nem kellően részletes, így a hozzáférhető adatok nagy része csak közvetett módon képes érzékeltetni az egyes gazdasági ágazatok teljesítményét. Így a publikált adatokból kellett kiválasztanom azokat a rendelkezésre álló adatokat, melyek képesek a kistérségek jövedelemtermelő képességére vonatkozóan felvilágosítást nyújtani. A gazdasági teljesítmény általános mutatószámának a villamos-energia fogyasztást és a vezetékes telefonellátottságot tekintetem, a lakosság gazdasági aktivitását a munkanélküli arány alapján vizsgáltam, míg a jólétet a népességre jutó lakás- és gépkocsi-szám mutatóval érzékeltetem. A jövedelemtermelő képesség mutatójaként vettem figyelembe az egy főre jutó adóalap és adó összegét, mely szintetikus formában mind a munkaadók, mind a munkavállalók és az eltartottak jövedelmi viszonyait átfogóan jellemzi.

Az utóbbi időben számos kistérségekre vonatkozó kvantitatív jellegű vizsgálat került publikálásra. A teljesség igénye nélkül Bíró Péter, Faluvégi Albert, Hahn Csaba, valamint

Molnár László – irodalomjegyzékben felsorolt - írásaiból nyertem elvi és módszertani ösztönzést munkámhoz.

A vizsgálat megállapításai

A vizsgált mutatók jellemző értékeinek 1996 és 2003 évek közötti alakulását az alábbi táblázat szemlélteti:

	1996	2003	változás	relatív szórás 96	relatív szórás 03	változás
munkanélküliségi arány	8,72	6,32	-27,5%	0,35	0,59	68,6%
SZJA alap/fő	154034	474893	208,3%	0,24	0,26	8,3%
SZJA/fő	32793	92733	182,8%	0,33	0,41	24,2%
vill.energia/fő	2196	2245	2,2%	0,21	0,16	-23,8%
telefon/1000 fő	214,8	309,8	44,2%	0,32	0,2	-37,5%
lakás/fő	0,387	0,39	0,8%	0,06	0,07	16,7%
szgk/1000 fő	200	258	29,0%	0,19	0,2	5,3%

1. táblázat: A főbb kistérségi mutatók alakulása 1996 és 2003 között.

Forrás: saját szerkesztés

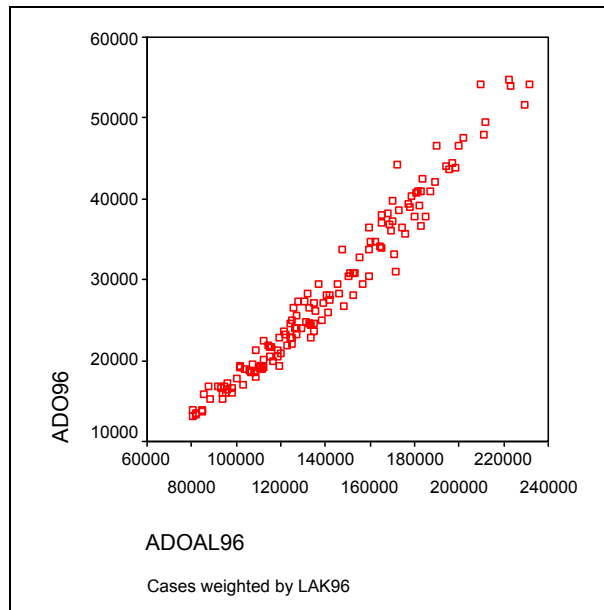
Megállapítható, hogy a vizsgált mutatók értékei kivétel nélkül kedvezőbb értéket mutatnak. A látványos fejlődés felmutató személyi jövedelemadó alap és adóösszeg mutatók értékei természetesen az ebben az időben bekövetkezett inflációs értékek alakulásáról is szemléletes képet mutatnak. De ez az inflációs okok miatti javulás valós élethelyzet javulást is jelenthetett, hiszen a többi mutató értéke is abszolút mértékű javulást mutatott. A telefon fővonalis és személygépkocsi ellátottságot kifejező mutatók a lakosság mobilitási és kommunikációs lehetőségeinek látványos javulására engednek következtetni, ami nemcsak az életszínvonal javulását, hanem a vállalkozási és munkavállalási lehetőségek javulását is magában hordozza. Erre utal a munkanélküliségi arányban bekövetkezett mintegy 30%-os mérséklődés is.

A vizsgált mutatók abszolút értékében bekövetkezett változás azonban nem járt a kistérségek egymás közötti relatív helyzetének kedvező irányú változásával, a regionális fejlettségi különbségek mérséklődésével. Jelentősen, csaknem duplájára nőtt a munkanélküliségi arány mutató relatív szórásának mutatója, ami arra utal, hogy a kistérségek gazdasági teljesítőképessége közötti különbségek látványosan megnövekedtek. Ezt tükrözi, némiképp enyhébb formában az egy főre jutó személyi jövedelemadó mutató relatív szórásában bekövetkezett 24,2%-os romlás. Ugyanakkor kedvező jelenségnek tekinthető, hogy a háztartások életszínvonalának alakulását szintetikus mutató infrastrukturális ellátottsági

mutatók relatív szórása látványosan csökkent (villamos-energia fogyasztás és vezetékes telefonellátottság), illetve csak mérsékelten nőtt (lakás és személygépkocsi ellátottság). Ez azt is jelenti, hogy a gazdasági teljesítőképesség polarizálódása még nem vezetett az egyéni élethelyzetek visszafordíthatatlan romlásához a kevésbé kedvező helyzetben lévő térségekben.

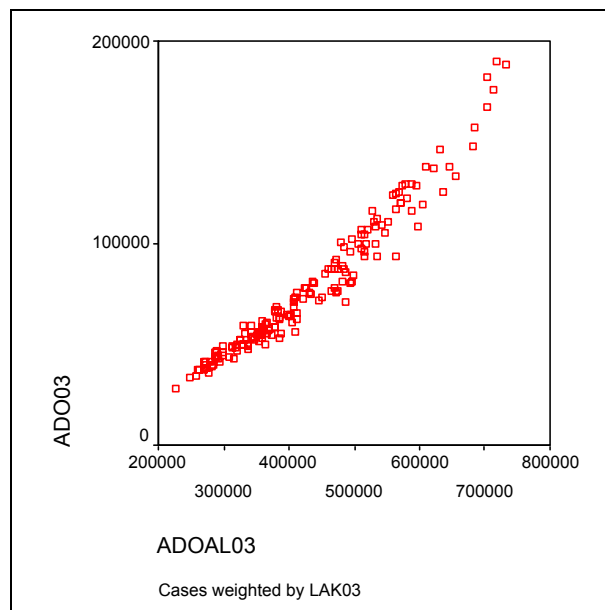
A munkanélküliségi ráta mutató vonatkozásában a kistérségek megyei átlaga alapján a legrosszabb képet BAZ megye mutatja, ahol a mutató átlaga 12,52%, de a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei 11,82%-os, illetve a Nógrád megyei 11,49%-os érték is elkészerítően magas. 2003-ra a helyzet ezekben a régiókban csak rosszabbodott. A legkedvezőtlenebb helyzetben a BAZ megyei kistérségek kerültek 11,47%-os értékkel, ezeket a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistérségek 9,83%-os, a Nógrád megyei kistérségek 9,69%-os értékkel szorosan követik. Eközben a kedvezőbb helyzetben lévő régiókban a helyzetjavult. 1996-ban a Győr-Moson-Sopron megyei kistérségek átlagosan 4,92%-os, a Vas megyei kistérségek 5,67%, a Pest megyei kistérségek 6,08% értéket mutattak. 2003-ban a Pest megyei kistérségekben 2,32%, a Győr-Moson Sopron megyei kistérségekben 2,81%, a Komárom-Esztergom megyei kistérségekben 3,69% volt a mutató átlagos értéke, s a legkedvezőbb helyzetben lévő kistérség 1,3%-os értéket, gyakorlatilag a teljes foglalkoztatottságot elérő értéket mutat fel (Pilisvörösvár).

A gazdaság állapotát szintetikus mutató személyi jövedelemadó alap, valamint adóösszeg mutató behatóbb vizsgálata érdekes következtetés levonására ad lehetőséget. Magyarországon általános az elégedetlenség az adókulcsok túlzott progresszivitása miatt. A közgazdászok között általánosan elterjedt, és a politikusok által gyakran hangoztatott nézet szerint a kiemelkedő jövedelmek progresszív adóztatása már-már versenyképességünk csökkenéséhez, a tőkevonzó képességünk csorbításához vezet. Ezért megvizsgáltam 1996. és 2003. években a kistérségi átlagos adóalapok és adóösszegek közötti összefüggés szorosságát. A korrelációs együttható rendkívül magas értéke (0,986 és 0,981) arra enged következtetni, hogy progresszivitás helyett egy rendkívül erős lineáris kapcsolat áll fenn. A kapcsolat jellegét minden magyarázatnál szemléletesebben mutatja az 1. és 2. ábra.

1. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és adóösszeg közötti összefüggés.

Forrás: saját szerkesztés

2. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és adóösszeg közötti összefüggés.

Forrás: Saját szerkesztés

A két mutató közötti rendkívül szoros kapcsolat miatt a továbbiakban csak a személyi jövedelem adóalap mutatóját vizsgálom.

A személyi jövedelemadó alap országos átlaga 1996-ban 154.134 Ft, 2003-ban 474.893 Ft volt. A Fejér megyei kistérségek átlaga 200.359 Ft-ot, a Vas megyei kistérségeké 197.583 Ft,

a Győr-Moson-Sopron megyeieké 196.540 Ft volt. Ezzel szemben a mutató értéke a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistérségeknél 110.333, a Bács-Kiskun megyei kistérségeknél 134.783 Ft-ot, a Nógrád megyei kistérségeknél 136.769 Ft-ot mutatott. 2003-ban a legmagasabb értéket a Fejér (585.836 Ft), Győr-Moson-Sopron (581.641 Ft) és Vas (576.692 Ft) megyei kistérségek mutatták, míg a legrosszabb helyzetben a Bács-Kiskun (415.804 Ft), Békés(402.361) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (434.831 Ft) megyei kistérségek voltak.

Az egy óre eső villamos-energia fogyasztás mutató átlaga az 1996. évi 2196,6 kWh értékről 2245,1 kWh értékre nőtt. A csekély mértékű növekedés oka feltehetőleg az igények növekedésével párhuzamosan erősödő energiatakarékosági szemlélet elterjedése és az evvel együtt járó energiahatékonyság növekedése is lehetett. Az egyes kistérségekben lévő ipari tevékenységek eltérő energiaintenzitása is erőteljes hatást gyakorolhat az egyes régiók helyére az energiafelhasználásban. A kistérségek rangsorában a Tolna megyeiek 3198,9 kWh, a Győr-Moson-Sopron megyeiek 2633,1 kWh, a Komárom-Esztergom megyeiek 2480,3 kWh értékkel találhatók az élen, míg a Csongrád megyei kistérségek 1768,0 kWh, a Zala megyeiek 1773,0 kWh, a Békés megyeiek 1981,8 kWh átlagos villamos-energia fogyasztással rendelkeztek. 2003-ban a Tolna megyei kistérségek 2822,3kWh, a Győr-Moson-Sopron megyeiek 2553,1 kWh, a Pest megyeiek 2448,6 kWh átlagos fogyasztást mutattak, míg Zala megyében 1826,4 kWh, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1844,0 kWh, Csongrád megyében 1982,7 kWh átlagos fogyasztás jelentkezett a kistérségek átlaga alapján. A Tolna megyei kistérségek visszaeső átlagos fogyasztása a paksi atomerőmű üzemén kívüli blokkjának energiafogyasztásával kapcsolatos, de a Tolna megyei kistérségek átlaga még így is a legmagasabb.

Sajnálatos módon az ipari állóeszközök átlagos értékét mutató adatok kistérségekre vonatkozó publikálását a Központi Statisztikai Hivatal 1996 és 2003 közötti időszakban megszüntette, így az ipari kapacitások – a folyamatok dinamikáját mutató - összehasonlító keresztmetszeti elemzését nem tudtam végrehajtani. Ennek ellenére is tanulságos lehet a gazdaság e meghatározó szektorára vonatkozó 1996. évi adatok ismertetése. A legkedvezőbb értékkel a Tolna megyei (706.687 Ft), Vas megyei (450.988 Ft) és a Győr-Moson-Sopron megyei (406.042 Ft) kistérségek rendelkeztek, de ez lényegében a paksi atomerőmű, valamint a győri és szentgotthárdi kistérségben lévő autóiipari kapacitások átlagot jelentősen befolyásoló kiugró értékeinek következménye. A legkevésbé iparosodott megyék kistérségei helyezkednek el a paletta másik felében. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (120.967 Ft), Nógrád megye 150.283 Ft), valamint Pest megye (157.659 Ft)

Az 1000 lakosra jutó vezetékes telefonvonal mutató átlagos értéke 1996-ról 214,8 db-ról 2003-ra 309,8 db-ra növekedett. 1996-ban a legkedvezőbb helyzetben a Győr-Moson-Sopron (284,1 db), Baranya (255,1 db) és Csongrád (248,9 db) megyei kistérségek voltak. A legkedvezőtlenebb képet mutatták a Békés megyei (112,5db), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei (149,6db) és a Nógrád megyei (156,4db) kistérségek. 2003-ra a kistérségek képe az alábbiak szerint módosult: Győr-Moson-Sopron megye (372,2 db), Vas megye (348,1 db), Zala megye (343,6 db), míg a kistérségek mezőnyének gyengébb pólusát adják Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (241,5 db), Békés megye (273,9 db) és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (282,0 db) kistérségei.

Az egy főre eső lakásszám mutató esetében a kistérségek országos átlaga 1996-2003 között 0,387-ről 0,39-re nőtt. A mutató lényegében stagnáló értéke alacsony relatív szórással is rendelkezik (0,06). Ez egy csökkenő lélekszámú, s a gyarapodás kezdeti fázisában lévő népesség esetében érthető, egyben arra utal, hogy a lakásellátottsági mutató, mint az egyik első számú életfeltétel rendelkezésre állását kifejező mutató kevésbé alkalmas az egyes régiók közötti fejlettségi különbség megragadására. Erre feltehetőleg a lakások közötti minőségi különbségeket kifejező árnyaltabb mutatók lehetnek inkább alkalmasak. (szobaszám, lakófelület, közművesítés stb.) Így következhetett be az a helyzet, hogy e mutató értékei alapján az egyébként kedvezőtlen adottságú kistérségekkel rendelkező megyék a rangsorolásban az élre kerültek. 1996-ban Csongrád megye (0,428 db), Bács-Kiskun megye (0,418 db), Békés megye (0,415 db) értékkel a legkedvezőbb helyzetben van, míg Szabolcs megye átlaga 0,357 db, Fejér megye átlaga 0,369 db, Győr-Moson-Sopron megye átlaga 0,372 db. A helyi tapasztalatokkal rendelkező megfigyelő egyetérthet abban a megállapításban, hogy a Győr-Moson-Sopron megyei és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakás-ellátottsági helyzet távolabb volt egymástól, mint az adatok alapján ez következtethető lehet. 2003-ban a mutató értékei alapján a legkedvezőbb helyzetben a Csongrád megyei (0,43 db), Bács-Kiskun megyei (0,43 db), valamint a Békés megyei (0,42 db) kistérségek voltak. A legkedvezőtlenebb helyzetet pedig a Szabolcs-Szatmár megyei (0,36 db), Pest megyei (0,36 db), valamint a Fejér és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei (0,38 db) kistérségek mutatták fel.

Az életminőséget kifejező utolsó mutatószám az 1000 lakosra jutó személygépkocsi szám. A legmagasabb értéket mutatja a Győr-Moson-Sopron megyei (239,0 db), a Zala megyei (229,7 db), valamint a Bács-Kiskun megyei (224,0 db) kistérségek átlaga, míg a Jász-Nagykun-

Szolnok megyei (145,3 db), Borsod-Abaúj-Zemplén megyei (159,6 db), Hajdú-Bihar megyei (168,8 db) kistérségek átlagos adatai a legalacsonyabbak. Természetesen a lakossági jóléti szint mellett ennek a mutatónak az alakulására hatást gyakorolnak a munkahelyek megközelítési lehetőségei, a településszerkezet jellege stb.

A kistérségi fejlettség valamint a jövedelemtermelő és finanszírozó képesség alakulása az 1996-2003 közötti időszakban

Az előzőekben megkíséreltem az egyes mutatószámok átlagos értékeinek alakulását elemezni a vizsgált időszakban, s ennek alapján az egyes kistérségek helyzetét meghatározni. Természetesen az adatok nagy száma miatt a vizsgálat során szintetikus megközelítést kellett választani, így csak a megyei szintre számított átlagok alapján lehetett a legkedvezőbb, illetve a legkevésbé kedvező helyzetű kistérségeket tartalmazó megyék körét meghatározni. A különféle mutatók alapján felállított rangsor azonban eléggé ellentmondásos. Bár a fejlett, illetve fejletlen kistérségeket tartalmazó megyék több-kevesebb biztonsággal meghatározhatók, nem lehet elsiklani azon tények fölött, hogy egyes mutatók esetében a kialakult rangsor még a két véglet esetében sem találkozik előzetes várakozásainkkal, s mennyivel inkább ez lehet a helyzet a nem is vizsgált középmezőny esetében. Így szükséges lehet a rendelkezésre álló adatok vizsgálatára szintetikus módszer alkalmazása, mely valamennyi kistérségre rendelkezésre álló mutatószám információtartalmát egyidejűleg használja fel, s ennek alapján határozza meg a kistérségek jellegét. A vizsgálatához a klaszter-analízis módszerét választottam, mely alkalmas arra, hogy nagy tömegű adat alapján besorolja az egyes terület egységeket, s meghatározza az adatok hasonlósága alapján egymáshoz közel és távol álló kistérségek körét. A vizsgálatot mind az 1996, mind a 2003. évi adatok alapján elvégeztem, így ez a vizsgálat alkalmas arra, hogy az eltelt idő alatt bekövetkezett változások jellegére vonatkozó következtetéseket vonhassunk le.

A klaszter-analízis elvégzését megelőzően az egyes mutatók értékeit transzformáltam 0 várható értékű és 1 szórású változókká, annak érdekében, hogy az eltérő nagyságú abszolút értékű változók ne torzítsák az eredményt. Az 1996. évi adatok esetében a 2 klaszterbe sorolás azt eredményezte, hogy 2 kistérség került az egyik klaszterbe, míg a másik klaszterbe a fennmaradó 135 kistérség. Megállapítható volt, hogy az ipari állóeszközök kiugróan magas fajlagos értékei miatt a paksi és a szentgotthárdi kistérség került az első klaszterbe, míg a többi kistérség a második klaszterbe került. Úgy ítélt meg, hogy a klaszterek számának

növelése szükséges, hogy a kistérségi típusok jobban elváljanak egymástól, és a második vizsgálatot 3 klaszter előzetes feltételezésével végeztem. A 3 klaszteres modell esetén az első klaszterben továbbra is elkülönült a paksi és a szentgotthárdi kistérség, a második klaszterbe 75 kistérség, a harmadik klaszterbe 60 kistérség került. A harmadik klaszter a munkanélküliségi arány, a személyi jövedelemadó alap, az ipari állóeszköz, a vezetékes telefon és a személygépkocsi ellátottság mutató kedvező értékei alapján alakult ki, míg a második klaszterbe az ezen mutatók kedvezőtlen értékei alapján történt a besorolás. A villamosenergia fogyasztás és a lakásellátottság mutatók értékei – melyekről az analitikus vizsgálat során is megállapítottuk, hogy a kistérségek közötti eltérések jellemzésére különféle okok miatt nem alkalmasak – ellentétes előjellel jellemezték a második és a harmadik klaszter kistérségeit. Megállapítható volt tehát, hogy 60 kistérség került a fejlett, 75 kistérség a fejletlen kistérségek klaszterjába, s az egyes klaszterekbe való besorolás alapján az egyes kistérségek egymáshoz való hasonlósága magasabb volt, mint a többi klaszterbe sorolt kistérségeké.

A 2003. évi adatok alapján végrehajtott klaszter-elemzés még egyértelműbb eredményre vezetett, mivel itt már nem szerepelt az adatok között az ipari állóeszközök egy főre jutó értéke, így a két klaszterbe történő besorolás elegendőnek mutatkozott. A fejlett klaszterba történő besorolásnál már csak az egy főre eső villamosenergia fogyasztás mutató értéke viselkedett a többi mutatóval ellentétesen, így a besorolás alapján a fejlett klaszterba azok kistérségek kerültek, melyeknél a mutatók értéke – a villamos energia fogyasztás mutató kivételével – kedvezőek voltak. A fejletlen klaszterba való besorolás természetesen a mutatók kedvezőtlen értéke alapján történt. Rendkívül kedvező, hogy 92 kistérség került a kedvező értékeket felmutató fejlett klaszterba, s mindössze 75 klaszter a fejletlen kistérségek klaszterába. Ez azt jelenti, hogy 2003-ban csaknem másfélszer annyi kistérség mutat az átlagtól kedvezőbb jövedelemtermelő és finanszírozó képességet, mint 1996-ban. Közben természetesen a kistérségek száma is módosult 30-cal, de a növekedés teljes egészében a fejlett kistérségek klaszterében csapódott le. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy csak az újonnan létrehozott klaszterek kerültek a fejlett klaszterba, de gyakorlatilag a kistérségek számának növekedése változatlanul hagyta a fejletlen kistérségek klaszterének számosságát. (75 db) A vizsgálat folytatása természetesen indokolt lehet abban az irányban, hogy az egyes kistérségek helyzete hogyan módosult, de e tanulmány kereteit az ilyen jellegű részletes vizsgálat szétfeszítené. A területfejlesztési gyakorlat felé a vizsgálat eredménye kihívásnak

tekinthető, hiszen a lemaradó, fejletlen kistérségek esetében szükséges a lemaradás okainak és a kibontakozás lehetőségeinek feltárása.

A vizsgált mutatószámok közötti kapcsolat jellegének elemzése

Az egyes mutatószámok közötti kapcsolat számszerűsítése érdekében meghatároztam az egyes mutatók közötti korrelációs együttható értékeit.

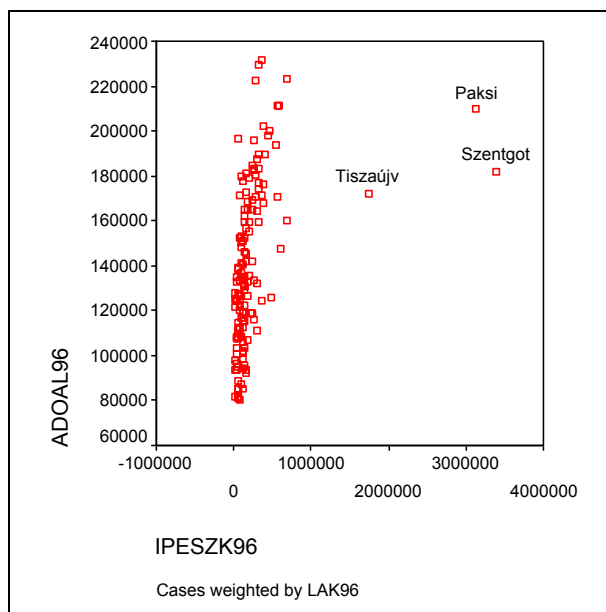
	adóal96	vill96	ipeszk96	tel96	lakas96	szgk96
adóal96	1,000	0,208	0,437	0,593	-0,136	0,642
vill96	-0,208	1,000	0,307	0,168	-0,196	-0,093
ipeszk96	0,437	0,307	1,000	0,230	-0,063	0,202
tel96	0,593	0,168	0,230	1,000	0,061	0,646
lakas96	-0,136	0,196	-0,063	0,061	1,000	0,011
szgk96	0,642	0,093	0,202	0,646	0,011	1,000

2. táblázat: Az 1996. évi kistérségi mutatószámok közötti korreláció.

Forrás: Saját számítás

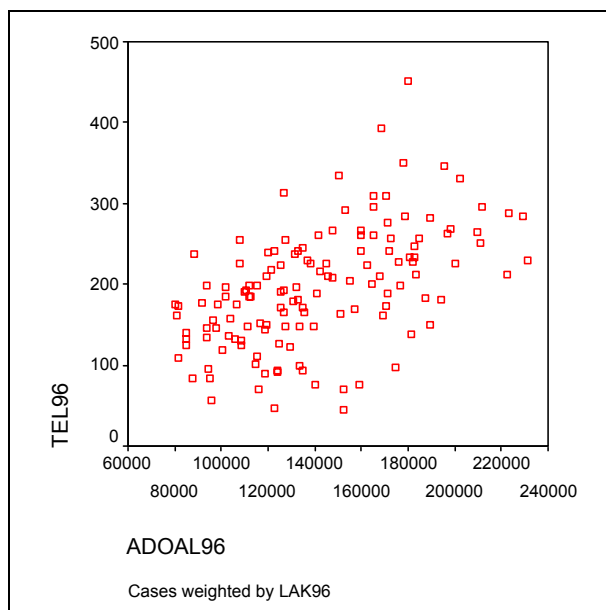
1996. évben a kistérségek jövedelemtermelő és finanszírozó képességét szintetizáltan mutató személyi jövedelemadó, valamint az ipari állóeszköz, a vezetékes telefon és a személygépkocsi ellátottság közötti kapcsolat feltételezhető. Ezen felül a személygépkocsi és a telefon ellátottság közötti szorosabb kapcsolat is valószínűsíthető. A többi korrelációs együttható nem támasztja alá a mutatószámok közötti szorosabb kapcsolat feltételezését, bár 0,01 szignifikancia-szinten mindegyik korrelációs együttható szignifikáns.

A személyi jövedelemadó alap, valamint az ipari állóeszköz, telefon- és személygépkocsi ellátottság mutatók értékei közötti összefüggést az alábbi ábrák szemléltetik:

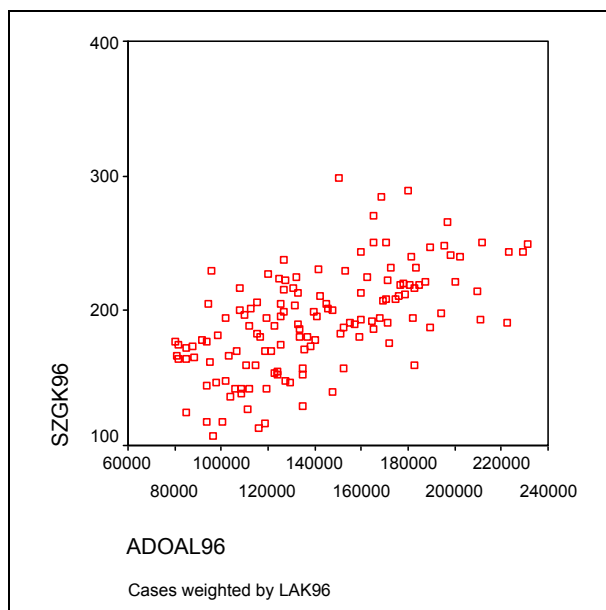
3. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és az ipari állóeszköz ellátottság mutató közötti összefüggés.

Forrás: Saját szerkesztés

4. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és a telefonellátottság közötti összefüggés alakulása.

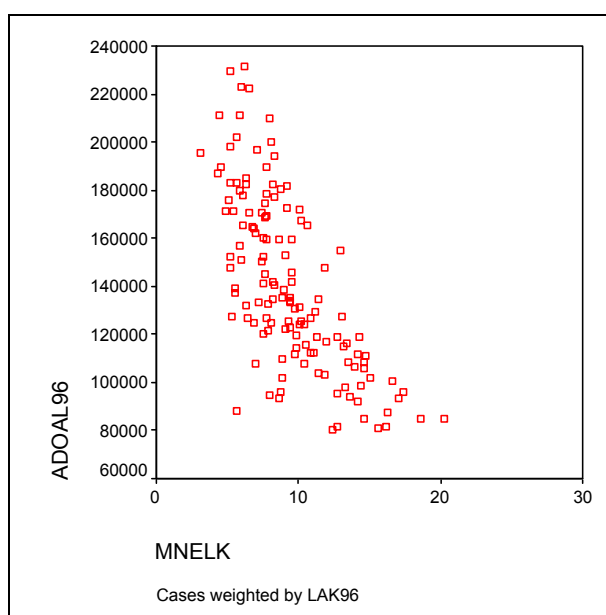
Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és a személygépkocsi ellátottság közötti összefüggés.

Forrás: saját szerkesztés

Külön megvizsgáltam a munkanélküliségi arány és a személyi jövedelemadó alap közötti logikailag feltételezhető kapcsolat szorosságát. A korrelációs együttható értéke $-0,705$ volt, ami a várakozásoknak megfelelő szoros, negatív kapcsolatra utalt. A kapcsolat jellegét a sz. ábra szemlélteti.

6. ábra: Az 1996. évi munkanélküliségi arány és a személyi jövedelemadó alap közötti összefüggés.

Forrás: saját szerkesztés

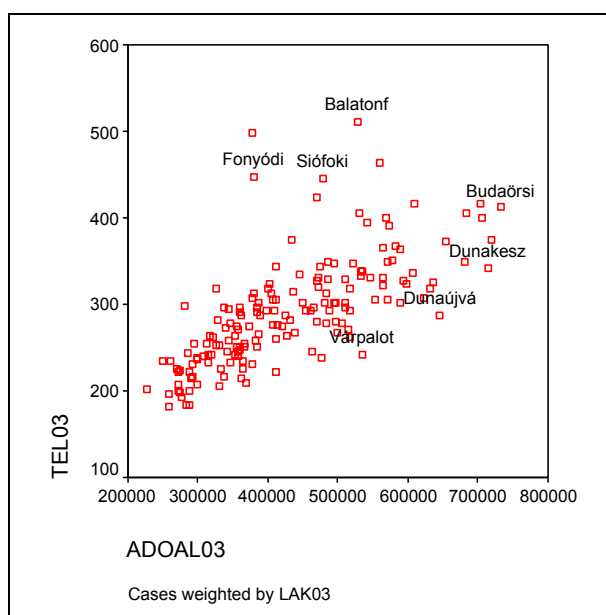
	mnelk03	adóal03	vill03	tel03	lakas03	szgk03
mnelk03	1,000	-0,759	-0,054	-0,635	-0,013	-0,756
adóal03	-0,759	1,000	-0,153	0,793	-0,101	0,768
vill03	-0,054	-0,153	1,000	-0,277	-0,345	0,011
tel03	-0,635	0,793	-0,277	1,000	0,200	0,774
lakas03	-0,013	-0,101	-0,345	0,200	1,000	0,011
szgk03	-0,756	0,768	0,011	0,774	0,011	1,000

3. táblázat: A 2003. évi kistérségi mutatószámok közötti korreláció.

Forrás: Saját számítás

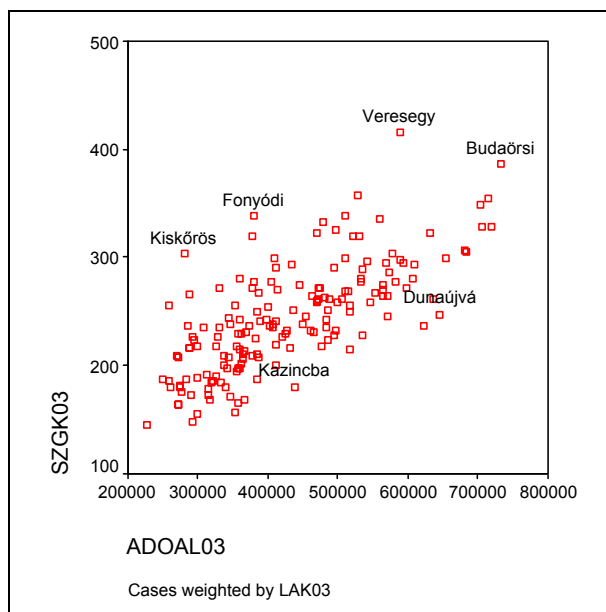
A 2003. évi adatok alapján megállapítható, hogy az egyes mutatószámok közötti korrelációs kapcsolat szorossága növekedett. A személyi jövedelemadó alap, valamint a személygépkocsi és telefon ellátottság között szoros pozitív jellegű kapcsolat feltételezhető. A telefonellátottság és a személygépkocsi ellátottság közötti kapcsolat szorosságára utal a korrelációs együttható magas értéke is. A munkanélküliségi arány és a személyi jövedelemadó alap közötti szoros negatív jellegű összefüggés is fennmaradt. A munkanélküli arány a személygépkocsi és vezetékes telefonellátottság közötti szoros negatív összefüggés szintén látható, de a munkanélküliségi arány és a lakásellátottság, valamint villamos-energia fogyasztás közötti kapcsolat nem mutatható ki az adatok alapján.

A személyi jövedelemadó alap, valamint a személygépkocsi és a vezetékes telefonellátottsági mutató közötti kapcsolatot a számú ábrák mutatják be. A személyi jövedelemadó alap és a lakásellátottság közötti kapcsolat hiányát a számú ábra szemlélteti.

7. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és a telefonellátottság közötti összefüggés.

Forrás: saját szerkesztés

8. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és a személygépkocsi ellátottság közötti összefüggés.
Forrás: saját szerkesztés

Összefoglaló megjegyzések

Az 1996. és 2003. évi kistérségi adatok alapján végzett keresztmetszeti elemzés eredményei rámutattak arra, hogy a rendelkezésre álló szűkös statisztikai adatháttér alapján is megalapozott következtetések vonhatók le a kistérségek helyzetének alakulására, a regionális fejlettségi különbségek számszerűsíthetők. Az elmúlt évtized gazdasági fejlődésének eredményeképpen beindult térségi folyamatok alapján a 2003. évi állapotok egyértelműen kedvezőbb helyzet képét vetítik elénk. A térségi folyamatok markánsabban, statisztikai módszerekkel is alátámasztott vizsgálatok alapján ítélték meg. A kistérségek jövedelemtermelő képessége javult, a finanszírozó képességük fejlődött. Az alkalmazott gazdaságpolitika felelőssége, hogy a megerősödő kapacitásokhoz illeszkedik-e majd a jövő elvonási és támogatási feltételrendszere, s az élen járó kistérségek kapnak-e további ösztönzést kedvező helyzetük stabilizálására, a lemaradók pedig esélyt hátrányaik felszámolására.

Felhasznált irodalom

Bíró Péter-Molnár László: A kistérségi szintű relatív fejlettség meghatározása. Területi Statisztika, 2004/6 p564-585.

Faluvégi Albert: Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. Területi statisztika, 2004/5 p434-458.

Hahn Csaba: A térségi fejlődést befolyásoló tényezők. Területi Statisztika, 2004/6 p544-563.

Kovács Flórián László: A kistérségek szerepe a területfejlesztésben. Területi Statisztika, 2004/5.

Erdei Ferenc: Város és vidéke. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1972.

Tartalomjegyzék

A kistérségek tényerése a hazai területfejlesztési gyakorlatban.....	2
A kistérségek gazdasági-társadalmi potenciáljának felmérésére irányuló vizsgálat.....	3
A vizsgálat megállapításai.....	5
A kistérségi fejlettség valamint a jövedelemtermelő és finanszírozó képesség alakulása az 1996-2003 közötti időszakban.....	10
A vizsgált mutatószámok közötti kapcsolat jellegének elemzése	12
Összefoglaló megjegyzések	16
Felhasznált irodalom	17
Tartalomjegyzék.....	17
Táblázatok jegyzéke.....	17
Ábrák jegyzéke.....	17

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A főbb kistérségi mutatók alakulása 1996 és 2003 között.....	5
2. táblázat: Az 1996. évi kistérségi mutatószámok közötti korreláció.....	12
3. táblázat: A 2003. évi kistérségi mutatószámok közötti korreláció.....	15

Ábrák jegyzéke

2. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és adóösszeg közötti összefüggés.....	7
3. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és adóösszeg közötti összefüggés.....	7
4. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és az ipari állóeszköz ellátottság mutató közötti összefüggés.....	13
5. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és a telefonellátottság közötti összefüggés alakulása.....	13
6. ábra: Az 1996. évi személyi jövedelemadó alap és a személygépkocsi ellátottság közötti összefüggés.....	14
7. ábra: Az 1996. évi munkanélküliségi arány és a személyi jövedelemadó alap közötti összefüggés.....	14
8. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és a telefonellátottság közötti összefüggés.....	15
9. ábra: A 2003. évi személyi jövedelemadó alap és a személygépkocsi ellátottság közötti összefüggés. Forrás: saját szerkesztés.....	16